

ՍԱՐԳԻՍ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

(Բազմավաստակ գիտնականի ծննդյան 75 -ամյակի առթիվ)

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թղթակից անդամ Սարգիս Բարդուղիմեոսի Հարությունյանն ավելի քան չորս տասնամյակ անխոնջ նվիրումով ծառայում է Հայագիտությանը, նրա կարևոր ճյուղերից մեկին՝ բանագիտությանը, իր գիտական բարձրարժեք աշխատանքներով հարստացնում այն, նպաստում նրա առաջընթացին:

Ս. Բ. Հարությունյանը ծնվել է 1928 թ. սեպտեմբերի 22 -ին ՀՀ Աշոցքի (նախկին Ղուկասյան) շրջանի Ղազանչի գյուղում, գյուղացու ընտանիքում: Հարությունյան ընտանիքը 1940 թ. տեղափոխվել է Թբիլիսի: 1947 թ. Ս. Հարությունյանն ավարտել է քաղաքի №26 արական հայկական դպրոցը և նույն թվականին ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի արևելյան լեզուների և գրականության բաժինը (պարսկերեն լեզու և դրականություն): 1952 թ. ավարտելով համալսարանը՝ աշխատանքի է անցել Հայպոլիգրաֆ հրատարակչության վարչությունում և տարբեր պաշտոններ վարել մինչև 1956 թ.:

1956 թ. Ս. Հարությունյանն ընդունվել է Հայաստանի ԳԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի ասպիրանտուրան՝ «Հայ ժողովրդական րանահյուսություն» մասնագիտությամբ: 1959 թ. ավարտելով ասպիրանտուրան՝ հաջողությամբ պաշտպանել է «Հայ ժողովրդական հանելուկներ» թեմայով թեկնածուական ատենախոսությունը: Նույն թվականին Ս. Հարությունյանն աշխատանքի է անցել գրականության ինստիտուտում՝ կրտսեր դիտաաշխատակցի պաշտոնով: 1960 թ. նա փոխադրվել է նորակազմ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտը, ուր աշխատում է ցարդ: Սկզբում պաշտոնավարել է իբրև կրտսեր, ապա ավագ, գլխավոր գիտաաշխատող, 1972 թ. բանահյուսական սկզբնաղբյուրների վավերագրման բաժնի վարիչ, 1992 թ. ինստիտուտի տնօրենի դիտական գծով տեղակալ: 1971 թ. պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն «Մանուկ Աբեղյան. կյանքն ու գործը» թեմայով: 2000 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ:

Հայ ժողովրդական հանելուկների մենագրական հետազոտության (1960) և ժանրային համահավաքի հրատարակությունները (1965) գրավեցին գիտական հասարակության ուշադրությունը: Հայոց աշխարհի գրեթե ընդհանուր պատմագագագրական շրջաններից հավաքած, ձեռագիր ու տպագիր աղբյուրներից քաղած, ի մի բերած ու ժամանակի առաջավոր գիտական մեթոդով հետազոտած, դասակարգած այդ մենագրությունն ու ժողովածուն աչքի են ընկնում ժանրի յուրահատկությունների սպառիչ բնութագրմամբ, հանելուկի և բանահյուսության մյուս ժանրերի աղբյուրների լուսաբանմամբ, հանելուկի գեղարվեստական առանձնահատկությունների բացահայտմամբ, ժանրի ծագման, ակունքների, մասնավորապես հնագույն առասպելական շերտերի առկայությունը հաստատող համոզիչ գիտական մեկնաբանությամբ, հանելուկի կենցաղավարման ու գործառույթի առանձնահատկությունների ճշտմամբ:

Առանձնակի ուշադրության են արժանի ցորենի (1969) և ճրագի (1981) մասին հանելուկների վերաբերյալ նրա փոքրածավալ հոդված-ուսումնասիրությունները: Նա բացահայտեց ու հիմնավորեց առաջինի կապը հին արևելյան մեռնող և հառնող աստծո առասպելի, իսկ երկրորդի արևի աստծո մասին առասպելի հետ: Այդպիսով, նա հավաստեց հայ ժողովրդի և հին արևելյան, առաջավորասիական հնագույն ժողովուրդների հոգևոր մշակույթների միջև գոյություն ունեցող ընդհանրությունները:

Հայոց առասպելների վերաբերյալ իր ուսմունքը Ս. Հարությունյանն առավել ամբողջացրեց ու հարստացրեց հայ վիպական բանահյուսության, մասնավորապես ազգային վեպի հայտնի ու նորահայտ պատմաների ընդհանուր տվյալներով ու իրողություններով: Մոսկվայում «Мифы народов мира» երկհատորյակում (1981, 1982), այնուհետև «Мифологический словарь»-ում (1990) լույս տեսավ նրա ուսերեն լեզվով հոդվածաշարը Հայոց առասպելների մասին: Հոդվածաշարը թարգմանվեց գերմաներեն ու հունգարերեն բերելով հեղինակին համաշխարհային ճանաչում: Հայ առասպելների քննությանը նվիրված նրա հիմնարար աշխատությունը «Հայ առասպելաբանություն» վերնագրով մենագրությունն է, որն արժանացավ Համագաղային հայ կրթական և մշակութային միության մրցանակին (1994) և նույն հաստատության միջոցով հրատարակվեց Ինյուրում 2000 թ.:

Այդ գրքին նվիրված սփյուռքահայ գրախոս Վ. Մատթեոսյանի կարծիքով այդ աշխատությունը «իր կուռ շարադրանքով ու նորությամբ պիտի արժեր թարգմանել արևմտյան լեզվի մը»: Եվ ասպա. «Ներկայացված հում նյութի ճոխությունը, վերլուծումի տրամաբանությունը և գիտական հենքը բավարար են զայն դասելու համար Մանուկ Արեղյանի աշխատասիրություններու կողքին» («Կամ, Հանդես վերլուծական», Լոս Անջելես, 2002, № 5, էջ 246–247):

Ս. Հարությունյանի բանագիտական գործունեության մյուս կարևոր բնագավառն ընդգրկում է հմայական բանահյուսության գրեթե ընդհանուր կարևոր ժանրերը: 1975 թ. հրատարակի վրա է հմայական բանահյուսության ուրույն ժանրերին նվիրված մենագրությունը՝ «Անեծքի և օրհնանքի ժանրը Հայ բանահյուսության մեջ», որի էջերում առաջին անգամ հայտագիտության մեջ քննարկվում են անեծք-օրհնանքների կիրառական ու տի-

պաբանական առանձնահատկությունները՝ սկսած սեպագիր արձանագրություններից, վիմագրերից և այլ գրավոր ու բանավոր վկայություններից, անդրադառնալով դրանց ծագման, կազմավորման աղբյուրներին՝ մինչև դրանց իբրև ինքնուրույն ժանր ձևավորվելը: Բանահյուսության այս ժանրերի ուսումնասիրությունը նա ամբողջացրեց մի այլ հիմնարար աշխատությամբ՝ հայ ժողովրդական աղոթքների համահավաք բնագրի պատրաստմամբ՝ ներածական ուսումնասիրությամբ, հարուստ ծանոթագրություններով, առաջաբանով ու բառարանով: Մեծածավալ այդ աշխատությունը ձեռագիր վիճակում սպասում է իր մեկենասին: Վերոհիշյալ աշխատություններով Ս. Հարությունյանը հայ բանագիտության մեջ հիմք է դրել հայկական հանելուկների, անեծք-օրհնանքների և առհասարակ հայ հմայական բանահյուսության դիտական ուսմունքներին:

Ս. Հարությունյանի բանագիտական գործունեության ամենամեծածավալ և ամենաուշագրավ բնագավառը հայ բանահյուսության վիպական ժանրերն են: Կարծում ենք, որ նրա գիտական հետաքրքրությունը վիպական բանահյուսության նկատմամբ սերում է Մ. Աբեղյանի հանդեպ ունեցած պաշտամունքից: Տակավին ասպիրանտ, նա «Սովետական Հայաստան» ամսագրում (1959, №11) տպագրում է ականավոր հայագետին նվիրված հոդված «Հայագիտության մեծ երախտավորը» վերնագրով: Ցարդ գիտական ամսագրերում ու հանդեսներում լույս են տեսել մեծանուն հայագետի գործունեությունը արժեքորոշող ու լուսաբանող նրա հինգ հոդված, մեկ ծավալուն մենագրություն՝ «Մանուկ Աբեղյան. կյանքն ու գործը» (1970): Ըստ էության, նա այնուհետև հարստացրեց ու շարունակեց, նոր աստիճանի բարձրացրեց Գ. Սրվանձտյանի, Մ. Աբեղյանի, Կ. Մելիք-Օհանջանյանի վիպագիտական ուսմունքը:

1973 թ. լրանում էր «Սասնա ծռեր» հերոսավեպի Գ. Սրվանձտյանի հայտնաբերած պատումի 100-ամյակը: Ս. Հարությունյանը նախաձեռնում է կազմակերպում է գիտական արշավախումբ՝ Հայաստանի տարբեր շրջաններում ապաստան գտած արևմտահայերի ու վերջիններիս ժառանգների միջավայրում վեպի պատումներ, վեպի վերաբերյալ նյութեր հավաքելու նպատակով: Նա առաջնորդվում է տվյալ պարագաներում Մ. Աբեղյանի սկզբունքով, որ աղճատված ու աննշան թվացող պատմվածքներն անգամ արժեք ունեն: Գիտարշավի արդյունքները եղան սպասածից ավելին: Եվ ահա հրապարակի վրա են ազգային հերոսավեպի գիտական հրատարակության հաջորդ Գ (1979) և Դ (1999) հատորները, որոնք կազմված են գերազանցապես գիտարշավի ընթացքում դրի առած պատումներից (Ա. Սահակյանի հեղինակցությամբ):

1977 թ. լույս է տեսել Ս. Հարությունյանի կազմած վեպի տասը ընտիր պատումներից բազկացած ժողովածու՝ օժտված գիտական անհրաժեշտ ապարատով՝ «Կուլտուր-պատմական ակնարկով»: Ըստ որում «Ակնարկում» քննվող հարցերը վերաբերում են «Սասնա ծռերին» ընդհանրապես: Ս. Հարությունյանը ոչ ծավալուն, սակայն բացառիկ գիտական արժեք ունեցող հետազոտության մեջ ավելի է խորացնում ու համապարփակ դարձնում Աբեղյանի ուսմունքը վեպի հնագույն շերտերի վերաբերյալ, միաժամանակ

արծարծում Հայ ժողովրդի ծագումնաբանությանն առնչվող մի շարք էական հարցեր՝ տալով դրանց հիմնավոր պատասխաններ:

Ս. Հարությունյանի բանագիտական գործունեությունը վերջին տարիներին վերաբերում է ժողովրդական խաղիկներին: Նրա անմիջական ղեկավարությունում ու արդյունավետ մասնակցությամբ հրատարակության է պատրաստվել խաղիկների մի նոր համահավաք բնագիր՝ ընդգրկելով շուրջ 16000 անտիպ արխիվային ստեղծագործություն: Ձեռագիրը սպասում է իր հովանավորին: Բացի այդ, նրա ղեկավարությամբ կազմվել է նաև խաղիկների մոտիվային համաբարբառը՝ առկա նյութի ամբողջական ընդգրկումով:

Անվանի բանագետի գործունեության մեջ որոշակի տեղ ունեն հայ դրականության, հին և միջին շրջանին վերաբերող հարցերը, որոնց լուսաբանմանը, Հայ բանահյուսության առանձին ժանրերի և գրականության կապի, փոխազդեցությանն ու աղբյուրներին նա նվիրել է հոգաված-ուսումնասիրություններ, արժեքավոր մեկնաբանական ակնարկներ:

Հատուկ ուշադրության են արժանի Ս. Հարությունյանի հայագիտության անվանի դեմքերին նվիրված հոդվածները (Մ. Աբեղյան, Կ. Մելիք-Օհանջանյան, Գ. Հովսեփյան, Աս. Մնացականյան, Ա. Ղանալանյան և այլք): Նա մի առանձին ուսումնասիրություն ունի նվիրված հայագիտական, մասնավորապես բանագիտական մտքի զարգացման համակարգված նոր պատմությանը, որն ընդգրկում է 1870–1917 թթ. ժամանակաշրջանը (Հայ ժողովրդի պատմություն. հ. VI, Երևան, 1981, էջ 898–920):

Ս. Հարությունյանը հմուտ ու լայնախոհ խմբագիր է, նրա խմբագրած և հրատարակի վրա գտնվող գործերի թիվն անցնում է քսանից, այդ թվում այնպիսի մեծածավալ աշխատություններ, ինչպիսիք են Մ. Աբեղյանի երկերի VII և VIII հատորները, «Սասնա ծռերի» Կ, Ի հատորները, Ա. Ղանալանյանի «Դրվագներ Հայ բանագիտության պատմության», Վ. Սվազլյանի «Կիլիկիա» աշխատությունները և այլն:

Ս. Հարությունյանը համընթաց է քայլում իր ժամանակի հետ, արձագանքում հասարակությանը հուզող ազգային, մշակութային ու կրթական խնդիրներին: Նա հեղինակ է ավելի քան 100 հանրագիտական, լրագրային հոդվածների ու գրախոսականների:

Ս. Հարությունյանը նշանակալից ծառայություններ ունի դիպլոմատիկ մշակումների, գիտակազմակերպչական աշխատանքների և մասնաղետներ պատրաստելու ասպարեզներում. նրա գործուն ղեկավարությամբ և բանագետների ողջ կոլեկտիվի մասնակցությամբ 1970–1980-ական թվականների ընթացքում վերամշակվեց ինստիտուտի բանահյուսական հարուստ արխիվը, էՂՄ-ի միջոցով կազմվեց արխիվի թվայնացված գլխավոր կատալոգը: ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտում նա ղեկավարել ու ղեկավարում է «Ժողովրդական բանահյուսություն, թատրոն և պարարվեստ» և «Ուսումնասիրություններ Հայ բանահյուսության» թեմատիկ խմբերը, նաև բանահյուսական սկզբնաղբյուրների վավերագրման բաժինը, ասպիրանտների և Հայցորդների աշխատանքներ: Բացի այդ երկտր տարիներ «Բանագիտություն», «Հայ բանահյուսություն», «Հայ հին

գրականության պատմություն» առարկաներ է գասավանդում Երևանի պետական համալսարանում և հանրապետության մյուս ԲՈՒՀ-երում:

Ս. Հարությունյանի մենագրությունները, հոդվածները, հրատարակած ընդհանրական ժողովածուները, լինելով գիտական բարձրարժեք գործեր, ծառայել ու ծառայում են մի կարևոր նպատակի ևս. ժողովրդին ծանոթացնում են իր կենսագրությանը, վերադարձնում են նրա իսկ ստեղծած հոգևոր գանձերի, ազգային արժանապատիվ կեցությունը աշխարհին ներկայանալու, իր նախնիների ստեղծածը պահելու, նրան հավատարիմ լինելու գիտակցությունը:

Ա.ՎԱՐԴ ՂԱԶԻՅԱՆ